

verzandt in anekdotes en lange gedetailleerde beschrijvingen van de kermis. Het boek roept interessante vragen op: wat betekende de kermis in het leven van de gewone middeleeuwse burger? Bracht de jaarmarkt ook bepaalde industrieën op gang? Hoe veranderde de positie van de joodse kooplieden, die in groten getale op de markt stonden? Fungeerde de kermis tijdens de Tweede Wereldoorlog als zwarte markt? Van Zoonen besteedt hier echter nauwelijks aandacht aan. Ook de periode van de late Middeleeuwen tot de tweede helft van de negentiende eeuw krijgt relatief weinig aandacht. Veel ruimte wordt in beslag genomen door interview-fragmenten met kermisexploitanten en liefhebbers van de kermis, die als 'intermezzo' door het hele boek heen opduiken. Hoewel zeker leuk om te lezen krijgt het boek hierdoor meer een journalistieke dan een wetenschappelijke lading.

De illustraties in het boek zijn goed gekozen en veelzeggend. Ze komen veelal uit de periode waarover de tekst gaat, en voegen zo als primaire bron daadwerkelijk iets toe aan het verhaal. '*Slap op en laatje wegen*' is als jubileumboek geslaagd, al is het meer een journalistiek verhaal dan een historisch werk geworden.

Shirley Haasnoot

P. Visser, met medewerking van M. Sprunger, A. Plak, *Sporen van Menno. Het veranderende beeld van Menno Simons en de Nederlandse mennisten* (Krommenie: Knijnenberg, 1996, 168 blz., f69,50, ISBN 90 70353 07 5).

De uitgave van dit boek houdt verband met de viering in 1996 van de vijfhonderdste geboortedag van Nederlands enige kerkhervormer, Menno Simons. Aan de geografische verspreiding van zijn geestelijke erfenamen, de mennisten (of doopsgezinden) zal het te danken zijn, dat het boek ook tegelijkertijd in Canada, Amerika en Duitsland is verschenen. Het is een fraai jubileumwerk, dat tenminste bijzonder genoemd mag worden omdat beeld en beeldvorming er een voorname rol in spelen, iets wat men bij het gedenken van een zestiende-eeuwse reformator nu niet direct verwacht. Het visuele heeft echter telkens een andere functie in de drie nogal onderscheiden delen van het boek. Piet Visser, bijzonder hoogleraar cultuurgeschiedenis van boek en handschrift aan de Universiteit van Amsterdam en verantwoordelijk voor de beeld- en tekstsamenstelling, spreekt van een 'drieluik, ook van overleven, kunst en levenskunst'.

Over het leven van Menno Simons (1496-1561) is weinig bekend. Aan de biografie uit 1914 van Karel Vos is niet veel nieuws toe te voegen. Daarom is het mijns inziens een goed idee geweest om in deel I ('In het spoor van Menno', 10-59) met tekst, citaten, oude kaarten en prenten, foto's van doperse *lieux de memoires*, documenten en historische landschappen, Menno's haperende levensgeschiedenis vorm te geven. Leidraad voor het verhaal zijn de vele Friese, Hollandse en Duitse plaatsen (alsmede het Poolse Dantzig), waar Menno verblijf hield, na zijn 'uitgang uit het Pausdom' predikend, op de vlucht of in conclaaf met vriend en vijand.

Deel II ('De vele gezichten van Menno', 62-105) bestaat uit een verzameling typologisch ingedeelde portretten van de zeventiende tot de twintigste eeuw, bijeengebracht en beschreven door Adriaan Plak. Het betreft meest prentkunst, niet zelden afkomstig uit de doopsgezinde bibliotheek van de Universiteitsbibliotheek Amsterdam. In de inleiding bespreekt Daniel Horst hoe de blanco cheque van Menno's verschijning door de iconografische traditie geloofwaardig kon worden ingevuld. Zo stamt de vroegste afbeelding van Menno uit 1607 en kan dus al niet 'naar het leven' getekend zijn. Of de maker, Christoffel van Sichem I, bekend was met de enig overgeleverde beschrijving van Menno, is ook nog maar de vraag: 'Een dyck, vet, swaer man, briecht [ruw of onegaal] van aengesicht und eynen bruynen baerdt, konde niet waell gaen'.

Menno liep mank, maar dat was algemeen bekend. Van Sichern heeft hem mét kruk in ieder geval herkenbaar neergezet. Maar juist dit ene onbetwiste, maar onbevallige attribuut zou al gauw plaats maken voor studeervertrekken, gevulde boekenplanken en een sobere zwarte kleidij, ten teken dat Menno was opgenomen in de statige rij van kerkhervormers en godgeleerden.

Het gebruik van het beeld is nog het meest traditioneel gebleven in deel III (109-153), 'Het veranderende beeld van Menno en de mennisten in de Nederlandse kunst (circa 1535-1740)', dat werd voorbereid door Mary Sprunger. Aan de hand van gravures, prenten en een enkel gedicht, zien we de status der mennisten veranderen van vervolgte ketters tot een soms bekritiseerde, maar overigens algemeen gewaardeerde religieuze groepering. Ten slotte getuigen schilderijen en portretten van het economisch en maatschappelijk welvaren dat de mennisten, ondanks hun weigering van overheidsdienst, in de zeventiende eeuw wisten te verwezenlijken. Na de beklemming die het verhaal van vervolging en innerlijke scheuring soms teweegbrengt, volgt in dit deel het feestelijke van de Gouden Eeuw met schilderkunst (Karel van Mander), literatuur (Vondel), koopmansweelde en de rijke levensgeschiedenissen van de geportretteerde mennisten.

Het is een evenwichtig boek. De ingewikkelde vormgeving leidt nergens tot rommelige bladzijden. De teksten zijn beknopt, maar helder. De literatuurlijst, lijst van afkortingen van locaties (tevens herkomst der illustraties) en het personenregister zijn goed verzorgd. Toch zijn er ook wat ontsieringen. Behalve dat in deel II een vijftal portretten ontbreekt, gaat men soms met tekst en beeld wat kort door de bocht. Zo staat onder een foto van vijf op enige afstand elkaar sjokkende schapen te lezen: 'De verdeelde kudde op de zeedijk bij Harlingen'. Is de milde humor die hieruit spreekt ook echt bedoeld?

Op de religieus-inhoudelijke achtergronden van de onderlinge tegenstellingen en op de inhoud van Menno's geschriften wordt verder wat weinig ingegaan. Dat Menno de vreedzame mennonieten van de smet van het Munsters anabaptisme wilde bevrijden, komt klaar over het voetlicht, maar de overige kwesties heeft men waarschijnlijk bij de lezers bekend verondersteld.

Martha Catania-Peters

T. A. Krijger, *Steenwijk als militaire stad* (Brochurereeks van de Sectie militaire geschiedenis XVII; Den Haag: Sectie militaire geschiedenis Koninklijke landmacht, 1996, 156 blz., ISBN 90 70677 44 X).

In 1996 kwam er een einde aan de militaire activiteiten in de Johan van den Kornputkazerne in Steenwijk, hetgeen de aanleiding vormde voor het schrijven van dit boekje. In het eerste hoofdstuk wordt de militaire geschiedenis van de stad vanaf de zestiende eeuw tot vlak voor de Tweede Wereldoorlog helder en bondig uiteengezet. De verdediging van Steenwijk gedurende de Tachtigjarige Oorlog krijgt daarbij de meeste aandacht. In 1568 besloot het stadsbestuur de wal rond de stad in verdedigbare positie te brengen. Nadat de stad zich vier jaar later achter Oranje had geschaard, kwamen er in 1580 Staatse troepen in de stad. Vervolgens werd de stad door de Spanjaarden belegerd, maar mede door het doortastende optreden van Johan van den Kornput, die een vendel Staatse troepen leidde, bevrijd. Hij liet zijn mannen zweren nimmer van overgave of onderhandelen met de vijand te spreken, 'op straffe van door den naaststaande terstond doorstooten te worden'. Van den Kornput, die tijdens zijn jeugd wiskunde en kaartmaken had geleerd van Gerard Mercator, zou later ook de vestingwerken van de stad moderniseren.